

TARİHTE ÜÇÜNCÜ GÜÇ VE ORTA ASYA ENERJİ SAVAŞLARI

Burak ÇINAR¹

Öz

Orta Asya'nın önemli miktardaki enerji kaynakları, günümüzün güçleri arasında bir stratejik çekişmeye neden olmaktadır. Bölgedeki kaynaklar için özellikle üç ana aktör ön plana çıkmaktadır. ABD, Rusya ve Çin arasında geçen bu enerji savaşlarında süper güç konumundaki ABD ile coğrafi etkiye sahip Rusya iki öncelikli güç olurken, Çin ikisinin ardından güç dengesini değiştirebilecek üçüncü güç olarak belirmektedir. Hans Morgenthau'nun modelleri ile benzerlik gösteren bu etkileşim tarihteki mücadelelerde önemli bir yer tutmuştur. Tarihten gelen kaynaklara hâkim olma isteğinin yansımalarıyla, Orta Asya'daki kaynak mücadelesi bu üç gücün arasındaki rekabetin bölgede belirleyici olacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Üçüncü Güç, Orta Asya, Rusya, Çin

THIRD POWER IN HISTORY AND ENERGY WARS

Abstract

Important amounts of energy sources in Central Asia causes strategic quarrels among today's powers. Three main actors play a leading role as regards the sources in the region. In this war on energy among the USA, Russia and China, the only supreme power USA and Russia, with its geographical influence are prior powers, while China emerges as the third that can change the balance of power. These interactions which are parallel with Hans Morgenthau's models, had an important place in history. By reflection of the desire for dominating resources in history, struggle over resources in Central Asia shows that rivalry among these three powers will be determinant in the region.

Key Words: Energy, Third Power, Central Asia, Russia, China

Giriş

21. yüzyılın enerji savaşları dönemi olduğunu artık herkes kabul etmektedir. Dünya yeni yüzyılın henüz başında Afganistan ve Irak'taki iki sıcak savaşla tanışmıştır. Her iki savaşta da başı çeken aktör günümüzün tek süper gücü olan ABD'dir. Ancak Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olarak yeniden süper güç olma gayretindeki Rusya ve süper güç olabilecek bir potansiyele sahip olduğu öne sürülen Çin de uluslararası politikada yakından takip edilen iki diğer aktördür. Bu üç

¹ Dr. Burak ÇINAR, Tarih Doktoru.

ülkenin çıkarlarının çatıştığı Orta Asya, enerji açısından 21. yüzyılda son derece önemli bir bölge olmaktadır ve şu anda üç güç de Orta Asya'da faal haldedirler.

Araştırma, Rusya'nın Çin'i üçüncü güç olarak yanına almasıyla, ABD'nin lehine olan güç dengesini eşitleyerek ya da bozarak Orta Asya'nın enerji kaynaklarında baskın olması üzerine kuruludur. Ancak araştırmanın en önemli noktası bu dengeyi bozacak üçüncü gücün, yani Çin'in varlığıdır. Bu hususlara dayanarak bu dengenin bozulmasıyla Orta Asya'daki enerji sektörü etrafında yaşanan gelişmelere ışık tutmak amaçlanmıştır.²

D) TARİHTE ÜÇÜNCÜ GÜÇ

Hans Morgenthau'nun ülkeler arasındaki rekabet üzerine geliştirdiği modeller bugünkü dünya siyasi koşullarında bazı farklılıklarla hala geçerlidir. Güçler dengesinin sağlandığı bir düzende baskın olmak isteyen taraf dengeyi bozmak istiyor ama doğrudan karşılama modeliyle diğer ülkenin üstesinden gelemiyorsa bunu başarabilmek için üçüncü bir gücün ittifakına ihtiyaç duyar. Aynı şekilde güç dengesi aleyhine olan bir ülke de doğrudan karşılama yetersiz kaldığı takdirde üçüncü bir gücün ittifakı ile bunu gidermenin yollarını arar. Üçüncü güç ilk iki güçten daha düşük bir güçte kabul edilir. Ancak bu gücün dış politika davranışı, uluslararası alandaki doğrudan karşılama modelini rekabet modeline çevireceğinden sonucu belirleyici özelliğe sahiptir. Eğer güçlü olanın üstünlüğünü kabul ederse sistemde güçlü olan baskın olur. Eğer gücünü ikinci güçle birleştirirse, sistemdeki güç dengesi baskın olanın aleyhine dönmeye başlar ve ikinci ile üçüncü güçlerin büyüklükleri toplamı ilk gücü yakalayabiliyorsa denge kurulur ve sistem yenilenir.³

² Orta Asya'da etkin olan AB, Türkiye ve İran, araştırmada ikincil aktörler olarak kabul edildiklerinden ana aktörler ile ilişkileri haricinde yer verilmemiş, ancak Türkiye ile ilgili düşünceler genellikle dipnotlarda belirtilmiştir.

³ Morgenthau'nun modelleri için bkz: Hans Morgenthau; "Politics among Nations", McGraw-Hill, 1993, s.188-192. Morgenthau, bu modelleri 20. yüzyılın ilk yarısına kadar tarihteki gelişmelerden yola çıkılarak hazırladığından bir ülkenin diğerine fiziki olarak sahip olması üzerine geliştirmiştir. Günümüz politikasında bunu bir ülkenin diğerini ele geçirmesi değil de, bir ülkenin uluslararasıdaki etkin siyasi gücünün diğerininkini ele

Üçüncü güç modeli taraflara endişeli bir ittifaklaşma sürecine bağlı olarak geçici istikrar ile birlikte risk de getirir. İki tarafın birleşerek dengeyi bozarak üçüncü ülkeye yüklenmesi o ülkenin sonunu getirebilir. Aynı iki tarafın güçleri birleştiğinde üçüncü tarafa denk oluyorsa günümüzde verimli bir caydırıcılık sağlanabilecek bir ittifakın da temeli atılmış olur. Ancak aralarından en az güçte olan ülke güç dengeleyici olacağından diplomaside önemli bir manevra alanı sağlayarak güç sıralamasında ikinci olan ülkeden gücünün üstünde birçok şey isteyebilir. Başka bir deyişle uluslararası siyasette seçenekleri artar. Bu sayede üçüncü güç, ikinci güçle arasındaki sorunları çözerken avantajlı olabileceği gibi, normalden çok daha fazla fırsatı siyasi, ekonomik ya da askerî alanlarda elde edebilir.

11. yüzyılın sonunda başlayan Haçlı Seferleri'nde, Haçlılar ilk başlarda bazı zaferler elde ederek Kudüs'ü zapt etmişler ve bölgede krallıklar oluşturmuşlardı. Ancak onlarla yaptıkları mücadeleleri kendi lehlerine çevirmeyi başaran Müslümanlar 12. yüzyılın sonlarına doğru Kudüs'ü tekrar ele geçirirken Haçlılar'ı küçük bir alana sıkıştırmayı başarmışlardı. Yeniden düzenlenen seferler ise Haçlılar'ın dayanmasını biraz daha uzatmaktan öteye gidemiyordu. 13. yüzyılın ortalarında Moğollar'ın bölgeye gelişleri sayesinde Haçlılar için yeni bir umut ışığı doğmuştu. Moğollar'ın gelişi İslamiyet için bir dönüm noktası niteliğindedeydi ve Müslümanlar'ın Haçlılar dışında ikinci bir güçle daha uğraşmalarına neden olmuştu. Böylece üç gücün arasına yayılan mücadele bir süreliğine Haçlılar'ın nefes almalarını sağlamıştı.

16. yüzyılın başında Memluk tehdidini bertaraf etmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, 17. Yüzyılın sonuna kadar iki cephelilikten arınmış ve rahat bir şekilde yoğun olarak batıda savaşmıştır. Bu sayede Balkanlar'ın güvenliği tam olarak sağlanmış, Rodos, Kıbrıs ve Girit gibi stratejik öneme sahip adalar fethedilerek Akdeniz'in doğu kesiminde stratejik ve iktisadi kontrol ele geçirilmiş, Macaristan fethedilmiş, Avusturya'nın başkenti Viyana iki kez kuşatılmıştı. Osmanlı, Avusturya ile bire bir baş edebilecek bir güce sahip olup, Lehistan'ın içişlerine de

geçirmesi şeklinde düşündüğümüzde aynı modellerin değişen dünya şartlarında benzer bir paralellikte geçerli olduğunu görebiliriz.

karışmaya başlamıştı. 18. yüzyılda kuzeyde yeni bir güç olarak beliren Rusya, Osmanlılar aleyhine dengeyi bozarak iki cepheliliği yeniden yaratmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kaynaklarını ikinci bir güçle daha mücadele edecek şekilde ayırmasına yol açmıştı. Rusya ile Avusturya'nın işbirliği yaptıkları savaşlar Osmanlı İmparatorluğu için adeta birer bozgun olmuş ve gerilemesine önayak olmuştur.

Napolyon'un son döneminde Fransa da Osmanlılar gibi iki gücün arasında sıkışmıştı. Bu durum İngilizler ile müttefiki Prusyalılar arasında kalan Fransa'yı Quarter Brass ve Waterloo muharebelerinde kesin mağlubiyete taşımıştı. Waterloo'da İngilizler ile Fransızlar'ın mücadelesi sürerken Prusya Ordusu'nun yaklaşması Fransızlar'ın çökmesine yol açmıştı. Üçüncü güç faktörü sayesinde Napolyon Dönemi sona ererken, Avrupa için bambaşka bir dönem başlamıştı.

ABD, Soğuk Savaş sırasında Kore ve Vietnam'daki deneyimlerinin ardından hem süper güç olan Rusya, hem de bölgesel güç olan Çin ile birlikte baş edemeyeceğini anlamış, bu yüzden de üçüncü güç olan Çin ile ilişkilerini düzeltmek için 1972'den başlayarak "detente", yani "yumuşama" politikasını uygulamaya başlamıştı. Bu sayede Çin ile sınır sorunları olan Sovyetler Birliği, Çin Sınırı'nın güvenliği için daha fazla kaynak ayırmak zorunda kalmıştı.

Bugün ise ABD tek süper güç olarak varlığını baskın güç olarak devam ettirmektedir. Rusya ise ABD'nin arkasından ikinci güç olarak yeniden süper güç olma yolunda ilerlemektedir. Ancak gücü ABD'yi doğrudan karşılamaya yeter derecede değildir. Onların ardından Çin önemli bir çıkış içerisinde olup Rusya'nın ABD'yi yakalama ihtiyacı için önemli bir müttefik adayı olarak görünmektedir. Dolayısıyla ABD ve Rusya arasındaki rekabete en büyük etki ancak Çin'in üçüncü güç etkisi olabilir.

II) ENERJİ KAYNAKLARI

Birinci Dünya Savaşı sürerken Clemenceau, "bir damla petrolün değeri askerlerimizin bir damla kanına eşittir" demiştir.⁴ Bugün doğalgaz da petrol kadar önem kazanmakla birlikte petrol de değerini

⁴ a.e., s.130.

korumaktadır. Diğer birçok alternatif enerji kaynakları olsa da verim açısından petrol ve doğalgaz modern kaynaklar olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla gelecekteki mücadelelerde bu ikilinin neden olarak önemli bir payı bulunacağını düşünebiliriz. Tarihe baktığımızda ise savaşların genellikle kaynaklara sahip olma düşüncesiyle çıktığını görmekteyiz. Bu yüzden Orta Asya üzerine enerji mücadelelerinin uluslararası politikada önemli bir etkisi olacağının üzerinde durmak gerekir.

A) Tarihte Savaş-Kaynak İlişkisi

Askerî Tarih'e baktığımızda savaşların genellikle kaynakların olduğu bölgelerde geliştiğini biliyoruz. İlkçağlarda muharebelere ilk rastlandığı yerler Çin ve Hindistan olurken, yaşam kaynaklarında baş gösteren sıkıntının yarattığı göçlerle bunun önce Ortadoğu'ya, ardından Balkanlar'a kaydığını görüyoruz. Roma'nın güçlenmesiyle mücadele bölgesi Akdeniz çevresindeki büyük bir alan olurken, yeni büyük göç dalgasıyla muharebelerin çoğunun Avrupa'ya taşındığı gözlenmektedir. Avrupa'daki mücadeleler koloniler zamanına kadar sürerken, Ortaçağ'da İslam'ın yükselişi, Türkler'in Anadolu'ya gelişi ve Haçlı Seferleri sayesinde savaşlar yine Ortadoğu'ya yayılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti 16. yüzyılda Akdeniz'in güney ve doğusundaki bölgelerin güvenliğini sağladığında Avrupa-yoğun muharebelerin oluşturduğu savaşlar daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Askerî Devrim ile birlikte bu savaşlar sürerken diğer yandan kaynaklara ulaşmak amacıyla yapılan keşifler sayesinde deniz aşırı sömürgecilik faaliyetleri başlamış, Napolyon Dönemi sonrasında ise Avrupa'da durulan savaşlar Avrupa güçlerinin kolonilerdeki kaynakları sömürmeleri sırasında Asya, Afrika ve Okyanusya'daki bölgelere taşınmıştır.

Sömürgecilik için geç kalan Almanya'nın anakaraya hâkim olma çabasıyla gelişen güç yarışının getirdiği iki dünya savaşı döneminden sonra büyük güçlerin sömürgelerden çekilmek zorunda kalmaları ekonomik yollardan isteklerini yaptırabilmeleri için uluslararası şirketleri desteklemelerini sağlamıştır. Soğuk Savaş bittikten sonra tek süper güç olarak kalan ABD'nin 21. yüzyılda kontrolünü sağlamayı istediği kaynakların etrafında kendi çıkarlarına ters düşen devletleri

cezalandırma yoluna gitmesiyle adeta 19. yüzyıl sömürgeciliğine benzer kaynak savaşları tekrar başlamıştır.

B) Orta Asya'da Enerji Kaynakları

Orta Asya'nın mevcut enerji kaynakları Ortadoğu ve Rusya'nın arkasından ikinci derece olarak nitelenebilir. Dünyadaki enerji üretiminin çoğuna sahip olmak isteyen bir ülke için Ortadoğu yine öncelikli olup,⁵ buranın istikrarsızlığı⁶ göz önünde bulundurulduğunda Orta Asya'daki kaynaklar yedeklilik açısından stratejik bir alternatif olarak görülmektedir. Rus kaynaklarına olan yoğun bağımlılık ise gelişmiş ülkelerin istemedikleri bir şeydir.

Orta Asya'da enerji kaynakları doğalgaz ve petrol olarak ön plana çıkmakta olup, stratejik öneme sahip boru hatlarının döşenmesiyle dünyanın çeşitli bölgelerine dağıtılmaktadır. 2005'te dünya enerji kaynakları tüketiminde petrol % 34,3 ile ilk sırada bulunurken, kömür % 25,1 ile ikinci, doğalgaz ise % 21 ile üçüncü sırada bulunuyordu.⁷ Çevrenin bozulmasının engellenmesi için kömürün yerini doğalgaza terk etmesi düşünülebilir. Ancak doğalgazı daha çok endüstrileşmiş ya da rezerve sahip ülkelerin kullandıkları ortadadır. Üçüncü dünya ülkelerinin ise kendilerine pahalı gelen bu yakıtı gelecekte ne derece kullanabilecekleri bir soru işareti olabilir. Bu da doğalgazın dağıtımı ile ilgili pazarın genişliği konusunda bizi şüpheye düşürebilir. Buna rağmen sanayileşmenin ve nüfusun sürekli artacak olması, çevre kirlenmesinin önlenmesi için acil tedbirlerin alınması ihtiyacı ile birleştiğinde doğalgaz pazarının sürekli artacağını göstermektedir.

⁵ Ortadoğu, dünya petrolünün % 65'ine, doğalgazının ise % 40'ına sahiptir. Bkz: A. Necdet Pamir; "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, İstanbul, Harp Akademileri, 10 Mart 2006, <http://www.asam.org.tr/temp/temp15.pdf>, s.2.

⁶ Arap-İsrail Savaşları, İran-İrak Savaşı, Körfez Savaşı ve hala sürmekte olan Irak Savaşı gibi topyekûn savaşların yanısıra, Filistin, Lübnan ve Kuzey Irak gibi köklü sorunların bulunduğu, terör örgütlerinin rahatlıkla barındığı bir bölge olan Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına hükmetmek ciddi riskleri de getirdiği için ani değişiklikler gösteren siyasi ya da temelli uluslararası ekonomik dalgalanmalara yol açabilmektedir.

⁷ Hakkı Soylu; "Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:5 Sayı:10, Eylül 2007, s.2.

Bunun yanında Rus şirketi Gazprom'un yaptığı anlaşmalara baktığımızda Bolivya gibi üçüncü dünya ülkelerinin bile doğalgaza yöneldiğini görüyoruz.⁸

III) ORTA ASYA'DA ENERJİ SAVAŞLARI

Geleceğe yönelik tahminlerde enerji talebinde elektrik üretiminin en hızlı büyüyen sektör olacağı, gelişen Asya, Orta ve Güney Amerika ekonomilerinin bunun başlıca pazarları olacağı, özellikle artan elektrik üretimine paralel olarak doğalgaz talebinin de hızla artmasının uluslararası dengelerde önemli değişikliklere, yeni jeopolitik gelişmelere ve yeni politik saflaşmalara yol açacağı söylenmiştir.⁹ Buna bağlı olarak Orta Asya'daki enerji kaynakları stratejik önem arz etmektedir. Hakikaten de bu tahminler gün geçtikçe doğru çıkmaktadır ve Orta Asya'ya bağlı olarak siyasi saflaşmalar keskin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda bölgedeki kaynakları öncelikle kendi lehlerine kullanmak isteyen ana aktörlere ve bölgedeki çatışmaların bu aktörler arasında yarattığı etkileşime bakmakta yarar vardır.

A) Orta Asya Enerji Savaşlarında Ana Aktörler

Orta Asya'da öncelikli aktörler ABD, Rusya ve Çin'in de üyesi bulunduğu ŞİÖ Şanghay İşbirliği Örgütü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu güçler arasındaki etkileşim Orta Asya üzerinde ikinci büyük oyun olarak ta adlandırılmaktadır.¹⁰ Bu yazının asıl konusunu da bu oyun içinde ABD ile Rusya'nın karşılıklı hamlelerine Çin etkisi şeklindedir. Dolayısıyla Çin'in katkısı, bölümün son alt başlığında diğer aktörlerden ayrı "etkin güç" olarak incelenmiştir.

1) ABD

ABD günümüzün hem tek süper gücü, hem de en büyük enerji tüketicisidir. Dolayısıyla Ortadoğu-Orta Asya eksenindeki kaynakları kontrol etmenin kendisi için sağlayacağı avantajların farkında olup bu

⁸Gazprom, Batı Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının 1/3'ünü karşılayan Rus enerji şirkettir. www.gazprom.ru/eng/articles/article20160.shtml

⁹ A. Necdet Pamir; "Avrasya Boruhatları, Enerji Güvenliği Ve Türkiye", Jeopolitik, Yıl:2 Sayı:5, Kış-2003, s.101.

¹⁰ Ömerserik T. Kasenov; "Orta Asya'da Tehdit Algılamaları ve Bölgesel Güvenlik", Stratejik Analiz, Cilt:1 Sayı:1, Mayıs 2000, s.57.

bölgelerde savaşa varan önemli riskler almaktadır. Bu kaynakların kontrolü ABD'nin süper güç olma koşullarının devamını sağlayacağı gibi, diğer ülkeleri de ABD'nin bu kontrolüne bağımlı kılacağı için yeni süper güçlerin ortaya çıkışlarını engelleyebilecektir. Başka bir deyişle, Pax Americana'nın devamı buna bağlıdır. Dolayısıyla Ortadoğu'dan sonra önemli bir yere sahip olan Orta Asya'daki enerjinin kontrolünü sağlamak için burada baskın olma girişiminde bulunmuştur.

ABD'nin 2002'de belirginleşen ulusal güvenlik stratejisinin (Bush Doktrini) omurgasını iki hedef oluşturmaktadır. Bunlardan ilki ABD'ye rakip olacak bir gücün oluşmasını engellemektir. İkincisi ise ABD'nin müdahil olmadığı işbirliği ve dayanışma zeminine yönelen bölgesel güçler üzerinde denetimi kaybetmemektir.¹¹ Bu iki hedef Orta Asya'daki hareketlenmeyi etkileyecek niteliktedir. Çünkü bu doktrin Rusya, Çin ve diğer ŞİÖ üyelerini doğrudan etkilemektedir.

ABD'nin bu bölgede etkin olmayı istemesinin tarihi bir önemi de vardır. İlk defa Avrasya dışı bir güç, Avrasya'da öncü olmayı hedeflemektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Hitler ve Stalin Avrasya'yı bölüşme konusunda anlaşmaya çalışırlarken bile ABD'yi buradan uzak tutmaya çalışmaları dikkat çekicidir.¹² Bugün de Amerikan siyaseti Orta Asya'da bir Alman-Rus ortaklığı istememektedir.¹³

Bölgeye yakın ülkelerden Pakistan ve Türkiye ile işbirliği halinde olan ABD, Hindistan ile de nükleer enerjide işbirliği yapmaktadır. Ancak Orta Asya'ya asıl etkisi Afganistan'da terör ile savaşma bahanesiyle rejimi devirerek buraya yerleşmesi ve komşu ülkelerden özellikle Özbekistan'da üs kazanmasıydı. Ancak bugüne gelindiğinde Orta Asya ülkeleri ABD'ye sırt çevirerek birer birer Rusya'ya yaklaşırlarken, diğer taraftan da Afganistan'daki karmaşa biteceğine artmaya başlamıştır.

¹¹ İ.Yaşar Hacısalihoğlu; "Avrasya Zemininde Şangay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye", Jeopolitik, Yıl:3 Sayı:9, Kış-2004, s.75.

¹² Mehmet Atay; "21. YY'ın Başlarında Türkiye Ve Orta Asya'nın Yeni Jeopolitik Konumu", Jeopolitik, Yıl:1 Sayı:2, Bahar-2002, s.37-38.

¹³ a.e., s.44.

Yıllık petrol ihtiyacının % 40'ını yerel kaynaklardan karşılayan ABD, kalan % 60'ını ise ithalat yoluyla sağlamaktadır.¹⁴ Bu süper güç tek başına dünya petrol tüketiminin 2004 itibarıyla % 25'ine sahiptir ve 2025'te bu % 70'e varacaktır. Petrol ürünleri ithalatı ise aynı aralıkta % 15'ten % 34'e yükselecektir. 2001'de % 16 olan gaz ithalatı ise ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre % 25'i bulacaktır.¹⁵ Bu yüzden ABD ileride enerji kaynaklarını kontrol ederek bugünkü gücünü kaybetmemeyi amaçlamaktadır. Ancak ABD'nin bölgedeki girişimleri 1990'larda söylem düzeyinde kalmıştır.¹⁶ Bunun ilk ayağı olarak ABD'nin Afganistan Savaşı ile bölgeye yerleşme girişimi, Rusya ve Çin'in ortak baskısıyla karşılaşınca ABD'ye yaslanan Orta Asya siyasi liderlerinin de daha fazla tutunamayacakları anlaşılmıştır. Öte yandan ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik izlediği "çoklu boru hatları" politikası, nükleer güce sahip olan Rusya ile ilişkilerin belli bir düzeyde tutulmasının gölgesinde kalmıştır.¹⁷

2) Rusya Federasyonu

Rusya enerjiiyi bir dış politika aracı olarak belirlemiş, buna dayalı pragmatik politikalarla enerji patronu olma hedefine ulaşmak isteyen bir ülkedir. Rusya'nın ana enstrümanının silahlar değil enerji olacağını beyan eden Putin'in 21 Aralık 2004'teki Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi toplantısında Rusya'nın orta vadede dünya enerji liderliğini özellikle vurgulaması¹⁸ anlamlıdır. Bu hedef başarıldığında Rusya'nın süper güç olma sürecinin en büyük aşaması da bitmiş olacaktır. Bu hedefe ulaşmak isteyen Rusya, enerjiiyi bir silah olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Bunu daha çok batıya karşı kullanmaktadır. Doğuda ise Çin ve Hindistan gibi Orta ve Güney Asya'daki bölgesel güçlerle işbirliği yapmaya da önem vermektedir.

¹⁴ Kutay Karaca; "Küresel Enerji Stratejileri Karşısında Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:5 Sayı:10, Eylül 2007, s.27.

¹⁵ Pamir; "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", s.5.

¹⁶ Pamir; "Avrasya Boruhatları, Enerji Güvenliği Ve Türkiye", s.105.

¹⁷ A. Necdet Pamir; "Orta Asya Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü", Jeopolitik, Yıl:2 Sayı:7, Yaz-2003, s.116.

¹⁸ Soylu; a.g.e., s.9.

Orta Asya'yı Rusya açısından önemli kılan faktörler, doğalgaz, petrol ve stratejik derinliktir.¹⁹ Rusya'nın bölgeye yönelik dış politikasının temel hedefi istikrar, sınır güvenliği ve işbirliği olmuştur.²⁰ Bugün Rusya, Orta Asya kaynaklarının pazarlara ulaştırılmasında en önemli paya hâkim durumdadır. Putin, politikalarında öncelikli yeri olan enerji kaynaklarının denetimi ve taşınması konularında, özellikle Orta Asya'daki doğalgazın batıdaki büyük Avrupa pazarına taşınmasında attığı kısa ve uzun vadeli adımlar sayesinde, öncelikli aktör olmuştur. 2007 Aralık'ında imzaladığı anlaşma ile Kazakistan ve Türkmenistan doğalgazlarının Avrupa'ya satılması yetkisine sahip olan Rusya, kendi jeopolitik konumuna benzer olan tek köprü ülke olan Türkiye'yi de bertaraf etmiştir.²¹ Türkiye'nin son derece umut bağladığı Türkmen gazının Türkiye üzerinden batıya taşınması üzerine kurulmuş olan NABUCCO projesinin de bu anlaşma ile zora girdiği anlaşılmaktadır.²²

Doğalgaz ihracatının % 75'ini Avrupa'ya yapan Rusya, OECD-Avrupa bloğunun gaz ihtiyacının % 25'ine yakınına karşılamaktadır.²³ Rusya ayrıca 2008 başında da bu enerji-jeopolitiğinde monopolleşme çalışmalarını stratejik hamlelerle sürdürmüş, Bulgaristan ile Karadeniz üzerinden Burgaz Limanı'na doğalgaz taşınması için anlaşma imzalamış, ardından Gazprom Sırbistan devlet doğalgaz şirketine ortak olmuştur. NABUCCO'nun stratejik depoları olması beklenen Baumgarten'deki doğalgaz depoları da Avusturya'nın büyük enerji şirketi OMV'yi alan Gazprom'un eline geçmiştir. Gazprom şu anda

¹⁹ Atay; a.g.e., s.43.

²⁰ Selçuk Çolakoğlu; "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği Ve Çin", Uluslar arası İlişkiler, Cilt:1 Sayı:1, Bahar 2004, s.177.

²¹ 13 Temmuz 2007'de Türkiye ile İran arasında İran ve Türkmen doğalgazlarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasını amaçlayan bir mutabakat zaptı imzalanmıştı. Rusya'nın atağı bu anlaşmanın değerini düşürmüştür.

²² AB tahminlerine göre 2005'te % 40 olan doğalgaz ithalatı, 2020'de % 70'e ulaşacaktır. Bkz: Pamir; "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", s.7. NABUCCO, AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını % 30 ile sınırlandırması hedefine ulaşmak için önemli bir adım olup, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya ve sonradan katılan Almanya'nın üyeleri olduğu bir projedir. Türkiye projeyi AB'ye tam üyelik vizesi olarak ta görüyordu.

²³ Soylu; "a.g.e., s.9.

Macar enerji şirketi MOL'u almaya çalışmaktadır. Bir yandan kaynaklara sahip ülkelerin Avrupa'ya satış haklarını ele geçiren,²⁴ diğer yandan Balkanlar'ı kuzeyden çevreleyen Rus firmaları Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğalgaz satışında hem kaynak, hem taşıma konusunda rekabeti tamamen ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla Rusya enerji hamlelerinde jeopolitiğin önceliğini tekrar canlandırmaktadır.²⁵

Bunda Türkiye'nin hatalı bir şekilde her fırsatta bölge ülkesi olmayan ABD'yi stratejik ortak olarak göstermesinin de önemli bir payı olduğu düşünülebilir. Çünkü Rusya'nın, Orta Asya için rakip gördüğü ABD'ye yapacağı karşılama için öncelikle onun bölgedeki ortaklıklarını bertaraf etmeye çalışması gerekmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın Orta Asya ile ilişkilerinde yoğun, Ortadoğu'ya ise mesafeli olması, Türkiye'nin aksine coğrafi yakınlık ile güç ilişkisini doğru şekilde analiz ettiğini göstermektedir.

11 Eylül Saldırıları sonrasında ABD'nin verdiği tepkiler, Rusya'nın Orta Asya kaynaklarına olan hâkimiyetini geciktirmiştir. Ancak bölge ile dil, kültür ve coğrafi bağları kuvvetli olan Rusya, her şeye rağmen beş sene içinde bu yeni kenar kuşağındaki kaynakların nakli ve yönetimi konularında sadece etkin olmayı değil, yaptığı uzun süreli anlaşmalar sayesinde bu etkinliği uzun vadeye yaymayı da

²⁴ Gazprom'un öncelikli hedefi Avrupa'nın gaz dağıtım ağında hisse kazanarak gelirini önemli ölçüde artırmaktır. Bkz: Dimitri Trenin; "Pragmatic Power", Jane's Intelligence Review, Vol: 20 No:01, January 2008, s.35.

²⁵ Türkiye ise bunun aksine zaten jeopolitik öneminin doğal olduğunu düşünmekte, ancak bunu verimli kullanmak yerine henüz başarısız ve gerçekleşmesi de uzak görünen bütünleşme hedefli AB'ye katılma uğruna enerji köprüsü olma konusunda sürekli geri kalmaktadır. Türkmen gazı Rusya'ya geçice, Türkiye bu projenin kaynağını İran ve Irak gazları olarak görmeye başladı. Konuyla ilgili olarak bkz: Mahmut Gürer; "Moskova'dan Soğuk Tavrı", Cumhuriyet/Enerji, Yıl:1 Sayı:2, 26.02.2008, s.20 ve "Enerji Savaşında Kritik Manevralar", MSI, Sayı: 2008-029, s.59. Irak'ın durumu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye için sadece İran seçeneğinin kaldığını görüyoruz. İran'daki Güney Pars Sahası dünya doğalgaz rezervlerinin % 7,8'ini oluşturmaktadır. İran ile varılan anlaşma gereği TPAO buradaki üç sahadan ihalesiz doğalgaz çıkarabilecektir. Buradan 20,4 milyar metreküp doğalgaz üretilebilecektir. Bkz: Soylu; a.g.e., s.11. Ancak İran doğalgazının geleceğinin ABD-İran siyasi ilişkilerine ve Rusya'nın İran ile enerji işbirliği atılımlarına bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

başarmıştır. Dolayısıyla ABD'nin bu etkiyi dağıtabilecek bir hamle yapması beklenmektedir. Bunun adı ise yeni bir çatışma bölgesinin yaratılması olup, bunun da Rusya'yı Orta Asya'dan uzak tutacak bir şekilde meşgul edecek bir düzeyde olması beklenmelidir. Ancak hem Afganistan, hem de Irak'ta adeta batağa saplanıp kalan ABD'nin Rusya'nın batısında ya da güneyinde böyle bir durum yaratacak hali kalmamış görünmektedir. Dil ve kültür bağlarını etkin bir şekilde kullanan Rusya, Baltık ülkeleri, Beyaz Rusya ve Ukrayna'da milliyetçi Rus grupları da destekleyerek batıdaki güvenliğini sağlamış, doğalgazı silah olarak kullanmış, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Ukrayna'ya gaz ihraç fiyatlarını artırmıştır.²⁶ Çeçen Sorunu'nu şimdilik bastırılmış görünen Rusya, şu anda ABD'nin etkisine sahip olan Gürcistan ve Azerbaycan'a odaklanmıştır. Ayrıca Şanghay İşbirliği Örgütü sayesinde Orta Asya ülkeleri ve Çin ile ilişkilerini geliştirmekte olup, İran için hayati öneme sahip olan teknolojileri bu ülkeye transfer ederek bu ülkeyi de stratejik anlamda kendine bağlamıştır. Görüldüğü gibi sorun olan ve şimdi çoğu durağanlaşan bölgelerin Çeçenistan haricinde hepsi Rusya'nın kenar kuşağındadır ve çoğu da birçok açıdan kendisine bağımlıdır. Bununla birlikte Orta Asya'da SSCB'den kopan Türk devletleri, Rusya'ya coğrafi yakınlıkları olduğundan, başka devletlerle doğrudan ilişkileri olmadığından, üzerlerindeki Rus etkisi sürdürdüğünden ve Rusya'nın potansiyel ticari ortağı olduklarından BDT'ye katılarak Rusya'nın yanında yer almış olmaları²⁷ hiç te şaşırtıcı değildir.

Ayrıca Rusya, ABD'nin iç piyasasına sızarak büyümeyi öngören stratejisine en net karşı koyabilen ülke olmuştur. Bunun için - demokratik davranıştan uzak olsa da- gerekli her türlü yolu denemekten kaçınmamaktadır. Dolayısıyla ABD'nin bölgede Rusya'ya karşı oynayabileceği pek bir kartı kalmamıştır. Kaldı ki, Rusya askerî alanda ABD'yi karşılayabilecek bir adım atarak, mevcut konvansiyonel silahların modernizasyonu için 2014'e kadar 200 milyar dolarlık bir askerî programı da yürürlüğe koymuştur.²⁸

²⁶ Trenin; "a.g.e., s.33.

²⁷ Atay; "a.g.e., s.40.

²⁸ Trenin; a.g.e., s.35.

3) Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

1996'da Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın bir araya gelmesiyle temelleri atılan örgütün üyeleri bölgedeki sorunlara ortak çözüm aramak için bir platformda buluştular. Şanghay Beşlisi olarak tabir edildikleri bu kuruluş döneminde özellikle bölgesel güvenlik konusunda işbirliği yapmaya başlamışlardır. 1996 ve 1997 toplantılarında sınır bölgelerindeki askerî güvenlikle ilgili anlaşmalar imzalamışlardır. Toplantılar rutinleşti ve güvenlik alanının yanısıra, siyasi, diplomatik, ekonomik ve ticari işbirliğini de geliştirmeye başlamışlardır. 15 Haziran 2001'deki toplantıda Özbekistan da örgüte katılmış ve bundan itibaren örgüt Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır.

Ekonomik kalkınmanın temelinde enerji olduğunu düşünen Rusya, enerji konusunda önemli bir yeri olan Orta Asya'da ayrılıkçılığa dayalı bölünme tehdidi algıladığı için ŞİÖ'yü etkin bir güvenlik örgütü olarak kullanmak istemektedir.²⁹ Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan gibi örgüt üyeleri ise ekonomik ve buna bağlı olarak siyasi bağımsızlıklarını kazanabilmek için Rusya'nın onayına muhtaçtırlar.³⁰ Terörizm, dini radikalizm ve ayrılıkçılık konusunda ortak gündeme sahip olan ŞİÖ, bölgesel güvenlik kapsamında 2005'teki toplantısında ABD'nin Orta Asya'dan çekilmesi için de takvim istemiştir.³¹ Anlaşılan ŞİÖ, ABD'nin terörizmle savaş konusundaki samimiyetine güvenmemekte, bölgedeki güvenliğin sağlanmasında sadece kendi üyelerinin rol oynamasını istemektedir.

ŞİÖ'nün kurulmasından sonra bölge üyeleri arasında ticaret te hızla gelişmiştir. Bu durum örgütün başını çeken Rusya ve Çin'e oldukça yaramış görünmektedir. Rusya'nın örgüt üyesi ülkeler ile ticareti 2001'de 26 milyar dolar iken, 2005'te 41 milyar dolara çıkmış, 2006'da Çin ile ticaret hacmi 33 milyar doları bulmuştur. Çin'in Orta Asya ile ticareti 1992'de 465 milyon dolarken, 2005'te 7,7 milyar dolara

²⁹ Özpek; a.g.e., s.149.

³⁰ Pamir; "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", s.39.

³¹ Özpek; a.g.e., s.148.

tırmanmıştır. ŞİÖ üyeleri ile olan ticaret hacmi 2005'te 38 milyar doları bulan Çin'in bu artışı örgütün kurulmasından itibaren % 212'yi bulmuştur.³² İki gücün karşılıklı bağımlılığının kontrollü artışı, bölgenin geleceğine yönelik güven vermektedir.

B) Bölgedeki Çatışmalar

ABD'nin "Terörle Savaş" adı altında Afganistan'daki Taliban rejimini devirmesi ve sonrasında artmakta olan Düşük Yoğunluklu Çatışma ortamı, Orta Asya enerji kaynaklarının güneye taşınmasını öngören hatların yapımını engellemektedir. Bu konuda en önemli etki yapılması düşünülen ve Türkmen gazını Pakistan'daki limanlara taşınması planlanan Türkmenistan-Afganistan-Pakistan Doğalgaz Boru Hattı üzerine olmaktadır. Amerikan Ordusu'nun şu ana kadar 422 ölü ve 1.905 yaralı, toplam 2.327 kayıp verdiği³³ harekâtların bir bölümünü üstlenen NATO güçlerinin kaybı da giderek artmakta, buna rağmen ülkede güvenlik tam anlamıyla sağlanamamaktadır. Aksine, son zamanlarda Taliban baskısının artmakta olduğu gözlenmektedir. Bu yüzden eğer buraya herhangi bir boru hattı döşenir ve bu hat ileride Taliban'ın eline geçerse küresel teröre önemli bir finans kaynağı sağlanmış olur.³⁴

AB'yi gaz açısından gittikçe kendine bağlamakta olan Rusya'nın bu tekelleşmeyi bozmaması açısından AB ülkelerinin NATO şemsiyesi altında Afganistan'da bulundurduğu birliklerden rahatsız olduğu bilinmektedir.³⁵ Hatta bu yüzden el altından Taliban'ı desteklediği de

³² Nicklas Norling ve Niklas Swanström; "The Shanghai Cooperation Organization, Trade, and Rolaes of Iran, India, and Pakistan", Central Asian Survey, Vol:26 No:3, September 2007, s.434.

³³ <http://www.defenselink.mil/news/casualty.pdf> 27.03.2008.

³⁴ Her ne kadar ABD'nin İran ve Afganistan ile ilişkileri Orta Asya kaynaklarının taşınması açısından stratejik öneme sahip Türkiye'nin yararına gözüke de, bölgede bir hedef olarak öne çıkarttığı için Türkiye'yi kısa ve orta vadelerde yeni güvenlik sorunlarına yönlendirmektedir.

³⁵ 1997'de Aşkabat'ta bir Rus diplomatı Özbek lider Kerimov'un NATO'nun Orta Asya işbirliği planını desteklemesine sinirlenmiş ve "Arka bahçemizde NATO'nun bulunmasını istemiyoruz. ABD'nin Orta Asya'nın yakın yurtdışında Rusya'nın etki alanında kalacağını anlaması gerekir" demiştir. Bkz: Mehmet Atay; "ABD'nin

düşünülebilir. Sonuçta Rusya, Pakistan gibi alternatif rotaların düşünülmesinden rahatsız olmaktadır. Türkmen gazının dağıtım hakkına sahip olma girişiminin anlaşmayla sonuca ulaşmış olması da bunu destekler niteliktedir.

Afganistan Savaşı'nın farklı bir yanı daha vardır. Bölge dışı aktörlerin Orta Asya'da kullandıkları en etkili silah olan yerelciliğin³⁶ burada uygulanması, uygulama boyunca bu bölgede yaratılan istikrarsızlığın enerji kaynaklarının batıya taşınmasını geciktirmekten başka bir işe yaramamış, hatta bu konuda Rusya ve İran'ın jeopolitik önemleri ön plana çıkmıştır.

Afganistan bölgede şu anki en önemli çatışma bölgesi olsa da tek değildir. Pakistan'da Taliban yanlısı hareket, İslami çevrelerin baskısı ve demokratikleşme sorunlarına bağlı olarak başlayan ve süren çatışmalar, bu ülkenin iç sorunlarının ciddiyetinin ileride bölge için bir risk oluşturabileceği kaygısı artırmıştır. Özellikle Benazir Bhutto suikastı askerî rejimin sandık yoluyla devrilmesinin yolunu açmış, İslami çevrelerin iktidara gelmesini sağlamıştır. Nükleer güce sahip olan tek Müslüman ülke Pakistan'ın bu gidişatı ileriye yönelik bir sis perdesi yaratmıştır. Kaldı ki, Afganistan'daki savaş başlamadan önce bile yaşanan bazı acı tecrübelerden sonra şirketler Taliban'a bulaşmak istemiyorlar, Pakistan'dan da mümkün olduğunca uzak duruyorlardı.³⁷ Ayrıca Pakistan ile Hindistan gibi iki büyük ve nükleer güce sahip ülke arasındaki Keşmir sorunu da yakınlığından dolayı bölgede istikrarsızlığa yönelik soru işaretleri getirebilecek düzeydedir.

Yine son zamanlarda Tibet'te meydana gelen karışıklıklar, bu bölgenin Çin'in Orta Asya yolundaki geçiş kesimine olumsuz etki yapacağını düşündürmektedir. Çünkü Tibet, Çin'den ayrılır da ABD ile işbirliğine giriştiği takdirde, Çin'in Orta Asya ülkeleri ve İran bağlantısını kesecektir. Böyle bir durum oluşursa Orta Asya'da

Afganistan Operasyonu ve Orta Asya'da Jeopolitik Satranç", Jeopolitik, Yıl:1 Sayı:1, Kış-2002, s.109.

³⁶ Konuyla ilgili olarak bkz: Elif Hatun Kılıçbeyli; "21. Yüzyılda Avrasya Ve Avrasyacılık: Rusya, Çin, İran Ve Türkiye'nin Jeopolitik Yaklaşımları", Jeopolitik, Yıl:2 Sayı:6, Bahar-2003, s.91.

³⁷ Atay; "ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya'da Jeopolitik Satranç", s.114.

gerilemekte olan ABD için yeniden bir takım umutlar doğabilir. Ancak bölgesel güvenliğe son derece önem veren ŞİÖ'nün böyle bir oluşumu zamanında kontrol edeceğini düşünmek, bu senaryodan daha gerçekçidir.

C) Çin'in Üçüncü Güç Etkisi

Çin hızla büyüyen bir dev olup, en hızlı sanayileşen ülkelerin başında gelmektedir. 2050'de Çin dünyanın en büyük sanayine sahip olacak gibi görünmektedir. Artan sanayileşmenin enerji harcamasını da artırdığı Çin'in dünya piyasasındaki enerji tüketimi 1996'da % 9,6 olurken, 2020'de bu rakamın % 16,1'e çıkması beklenmektedir. 2020'li yıllarda petrole bağımlılığı % 80'e varacaktır. ³⁸ Dolayısıyla 21. yüzyılda kaynakların denetimi konusu Çin'in gelişmesini yakından ilgilendirmektedir.

1996 Mayıs'ında Mashad-Tejen demiryolu bağlantısının açılmasıyla Sincan-Orta Asya köprüsünün kurulması, Çin'i Türkmenistan üzerinden İran'a bağlamıştır. İran, Çin'in şu anki petrol ihtiyacının % 17'sini karşılamaktadır.³⁹ Çin'in Orta Asya atılımları kapsamında Çin Millî Petrol Şirketi, Kazakistan'ın en büyük petrol şirketi olan Kanada merkezli PetroKazakhstan'ı satın almıştır.⁴⁰ Bu tür atılımları çoğaltmakta olan Çin'in Rusya ile de yakın işbirliği yapması ve her iki ülkenin de ŞİÖ'nün etkili elemanları olması, Orta Asya'da zaten Afganistan batağına saplanıp kalmış olan ABD'nin gücünü kırmaktadır. Rusya ile Çin'in ittifakının gücü ABD'nin Avrasya etkinliğini kırabilecek ölçüdedir.⁴¹

1) Çin Süper Güç Olabilir mi?

Alvin Toffler süper güç olmanın üç faktöre dayandığını söylemiştir: "kaba güç (askerî güç), ekonomik güç ve bilgi gücü." Çin, ekonomik açıdan hızla gelişen bir dev olarak algılanmaktadır. Bu gelişmenin toplumun tüm alanlarına yansımış olması ve bilimsel

³⁸ Karaca; a.g.e., s.22.

³⁹ Norling a.g.e., s.433 ve Karaca; a.e., s.23.

⁴⁰ Gökçen Oğan; "Çin'in Orta Asya'da Nüfuzu Artıyor", Stratejik Analiz, Ekim 2005, s.17.

⁴¹ Atay; "21. YY'ın Başlarında Türkiye Ve Orta Asya'nın Yeni Jeopolitik Konumu", s.38.

yapılanma alanının genişliği (hem pozitif hem de felsefi bilimler olarak) bilgi gücünün yeterliliği hakkında da yeterince ipucu vermektedir. Askerî gücü ise henüz gelişmektedir. Ancak ortada bir gerçek var ki, dünyadaki üçüncü nükleer güç olmayı başaran Çin, üçüncü uzaya insan gönderen ülke olmayı da başarmıştır.

Çin'in bölgeyle ilgisi hem siyasi, hem de ekonomiktir. Çin kendi güvenlik çemberinin Orta Asya'dan başladığına inanmaktadır. Aynı zamanda bu bölgenin enerji kaynaklarına bağımlıdır.⁴² Çin'in batıya açılımı da tarih boyunca Orta Asya üzerinden olmuştur. Ancak bu bölgenin Sovyet egemenliğinde oluşu, Hindistan ile savaşa varan kötü ilişkiler, doğuda ise okyanusta bulunan ABD'nin ada müttefikleriyle çevrenmesi Çin'i sürekli kısıtlamıştır.

1990'ların sonunda geçerli olan düşünce Çin'in denkleme dâhil olması, Amerikan yönetimine Rusya'yı kendi tarafına çekme ihtiyacını hissettirmesi yönündeydi.⁴³ Ancak bugüne gelindiğinde Rusya güçlenmiş olup Orta Asya'daki etkisini hissettirmektedir. Çin de etkin olurken, ABD ve NATO'nun Afganistan'da yıpranması, Afganistan'ı adeta 19. yüzyıldan sonra ikinci kez batılı güçlerle doğu arasında bir güç sınırı yapmaktadır.⁴⁴ Orta Asya'daki bu üç gücün arasındaki çekişme, aralarından iki gücün stratejik ortaklık yapmaması şartıyla, jeokültürel yakınlığı sayesinde bölgede güvenliği daha rahat sağlayabilecek olan ve bölgesel işbirliğiyle çözüme gitmeyi tercih eden ülkeler asıl kazancı elde edecektir.

Çin ve Rusya, Orta Asya enerji savaşlarını ABD'ye karşı birlikte kazandığı takdirde İran da rahatlayacak, hatta bunun sonucunda belki de Rusya ve İran gizli ilişkiler yerine stratejik ortaklığa gidebileceklerdir. Orta Asya'daki kaynakları garantileyen ve İran ile böyle bir işbirliğine giden bir Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Ortadoğu'ya yönelik kaybettiği etkiyi yeniden kazanarak bu bölgeye de sıçrayabilecektir. Hatta bu etki alanının Şii Irak bölgesini de dâhil edebileceğini

⁴² Oğan; a.g.e., s.17.

⁴³ Bülent Aras; "Amerika-Orta Asya İlişkileri ve İran'ın Konumu", Avrasya Dosyası, Cilt:5 Sayı:3, Sonbahar 1999, s.232.

⁴⁴ Afganistan 19. yüzyıldaki sömürge savaşları dönemi boyunca İngiltere'nin kuzeye, Rusya'nın da güneye inmesini engelleyen bir sınır bölgesiydi.

düşünürsek, ileriye yönelik yeni bir süper gücün doğma sinyallerini de alabiliriz.

Çin Ordusu sayı açısından dünyanın en büyük ordusu olmasına rağmen, modernizasyon ihtiyacı bir süper güç adayına göre oldukça yüksektir. Çünkü ordu, tarihinin de verdiği tecrübeler sayesinde daha çok iç güvenliği sürekli ayakta tutmaya yöneliktir. Çinliler tarihlerinde ortak bir tehdit olan istisna durumlarda Hunlar, Türkler, Araplar, Moğollar ve Japonlar'a karşı birleşme haricinde sürekli kendi aralarında savaşımlardır. Dolayısıyla savunma stratejilerinin yoğun olduğu bir geleneksel askerî düşünce yapısına sahiptirler. Başka bir deyişle, fetih kültürüne sahip olmayan Çin Ordusu, sadece kendi kenar kuşağında savaşmayı amaçlamıştır.

Bu yüzden Çin'in savunma araştırmalarında caydırıcılığa yönelik girişimleri daha ön plana çıkmaktadır. Sovyetler Birliği ile yakın bir askerî işbirliği içinde olan Çin'in silahlarının çoğunun orijini bu ülkededir. Teknoloji kopyalamada son derece yetenekli olan Çinliler, bu teknolojilerin üzerinden kendi sistemlerini de geliştirmeyi başarmışlardır. Nükleer güce erişmişler, roket teknolojilerinde yeterli duruma gelerek her tür roketi geliştirmiş ve hızla üretmeyi başarmışlar, seyir füzesi donanımlı modern denizaltı inşa etmişlerdir. Yeni nesil silahlar konusunda araştırmalara sahip oldukları bilinmekle birlikte, bilgi savaşı için araştırma-geliştirme ve donanımları da devam etmektedir. 2002'deki savunma harcamaları 20 milyar doları bulan Çin'in 2020'de bu payı 65 milyar dolara çıkarması beklenmektedir.⁴⁵

Her şeye rağmen Çin'in kültür ve tarihinde süper güç sevdası olmadığını görmekteyiz. Toeffler'ın belirttiği gücün üç unsurunun iki buçüğünü tamamladığını söyleyebileceğimiz Çin'in, bunu üçte üç yapsa bile hedefleri açısından süper güç olmak yerine, dünyadaki gidişatı sadece ekonomik açıdan etkileyebilecek bir bölgesel güç olarak kalacağını söyleyebiliriz. Çünkü süper güç olacak bir devletin, Amerikan deniz filosunu karşılayabilecek bir yeteneğe sahip olması da gerekir. Çin'in böyle bir yeteneği gelişmemiştir. Tarihe baktığımızda da

⁴⁵ Konuyla ilgili olarak bkz: Şamil Ünsal; "Çin Bir askeri Süper Güç Olabilir mi?", Jeopolitik, Yıl:4 Sayı:16, s.60-69.

denizaşırı seferlerde Çinli gemiciler bölgesel kalmışlar, ileri keşiflere ihtiyaç duymamışlardır. Kendilerine coğrafi yakınlığı olan büyük ada Japonya ile ilişkilerinde bile Moğollar'ın zorlamasıyla 1274 ve 1281'de yapılan girişimlerin haricinde Çin'den ciddi bir istila tehdidi yöneltilmemiştir. Dolayısıyla Çin'in gerçek bir süper güç olacağını söylemek biraz hayalcilik olur. Bunun tek istisnası ise gelişmekte olan Çin'in ihtiyaç duyacağı enerji kaynaklarının ileride tek bir gücün tekelinde toplanması olabilir. Eğer kaynak bağımlılığı hükmetme ya da istediğini yaptırma paranoyası yaratacak olursa, Çin'in de mecburiyetten süper güç olma girişimiyle farklı tecrübeleri denemesi mümkündür. Bu yüzden Orta Asya'da ABD'nin hegemon olmaması, Çin'in ileride istemeyeceği serüvenlere atılmasını önleyecek küresel düzeyde bir önceliğidir. Bununla birlikte Rusya ile ilişkileri iyi olduğu sürece Çin'in süper güç olma gibi bir ihtiyacı yoktur.

2) Çin-Rus İlişkilerinin Gelişmesi

Çin'in Rusya'nın 19. yüzyılda ilhak ettiği 1,5 milyon metrekareyi bulan toprak üzerinde iddiası mevcuttur. Ancak bunun için Rusya üzerine yüklenmesi pek söz konusu değildir. Çünkü bölgesel dengeleri etkin kullanan Rusya Japonya'yı jeopolitik dengeleyici olarak görmektedir.⁴⁶ Öte yandan Çin'e karşı ileriye yönelik bazı tedbirler de almaktadır. Öncelikle Çin'i savunmada ve enerjide kendine bağımlı yapmak, Çin'e karşı verdiği ticari açığı dengelemek, Asya'da yeni enerji ihracatına başlamak, Çin'in yapmayı planladığı 30 veya daha fazla sayıda nükleer reaktörün inşasını Rus şirketleri aracılığıyla yapmak gibi düşünceler aynı zamanda Rusya'ya farklı kazanımlar da sağlayabilecektir. Asya'ya doğalgaz ihracatı Rusya'ya artan enerji bağımlılığı için önlem almaya çalışan AB'ye bir alternatif pazar olarak pazar çeşitlendirmesi sağlayacak, Çin ile nükleer santral konusundaki işbirliği ise ABD-Hindistan nükleer enerji anlaşmasına bir karşılık olabilecektir.⁴⁷

Rusya ile Çin, Soğuk Savaş bittikten hemen sonra karşılıklı güven artırıcı tedbirlere yönelik anlaşmalar imzalamaya başladılar. Bu

⁴⁶ Trenin; a.g.e., s.34.

⁴⁷ Karaca; a.g.e., s.20.

doğrultuda Çin, Çeçenistan'ın Rusya'nın iç sorunu olduğunu kabul ederken, Rusya da Tibet'in Çin'in bir parçası olduğunu kabul etmiştir. Rusya'nın Tayvan ile resmi ilişki kurmaktan kaçınması, karşılıklı güven, işbirliği ve eşitliğe dayalı stratejik ortaklık taahhüdü, 1991 ve 1994'te yapılan "ortak sınırların tespit edilmiş" şekline uyma anlaşması ve NATO'nun genişleme planına muhalefet gibi birçok konuda siyasi işbirliğine gidilmiştir. İki ülke arasındaki askerî işbirliği de devam etmektedir.⁴⁸ Öte yandan Rusya, ABD'nin Japonya ile ilişkilerini geliştirmesini doğudan çevreleme olarak kabul etmiştir ki, bu Çin'in de ortak konusudur.⁴⁹ 2 Aralık 2002'de ise iki ülke arasında Pekin'de "stratejik ortaklık anlaşması imzalanmıştır."⁵⁰

Aslında Afganistan'daki savaş bile tek başına Moskova ve Çin'i bir araya getirmeye yeter bir nedendir. Her iki ülke de ABD'nin bölgedeki üslere yerleşerek Afganistan'a müdahalesini güvenlik tehdidi olarak algılamış ve bundan itibaren iki ülke daha da yakınlaşmıştır. Bu müdahalenin ardından Çin'in Orta Asya'ya yönelik girişimlerini daha çok ŞİÖ çerçevesinde yaptığı görülmektedir.⁵¹ ABD'nin elde ettiği sekiz üsse karşılık Çin ve Rusya stratejik öneme sahip olan Kırgızistan ile birer anlaşma imzalamış ve buradaki Rus askerî üsleri ABD üslerinden yüksek bir düzeye çıkarılmıştır.⁵²

SONUÇ

ABD, Rusya ve Çin'in ortak yanları nükleer silahlara sahip olmaları ve uzaya insan gönderen ülkeler olmalarıdır. Dolayısıyla teknolojik açıdan önde gelen ülkelerdir. Ancak üçünün birbirinden farklı jeokültürel tecrübeleri olmuştur. ABD, jeopolitik güvenliğinin verdiği rahatlık sayesinde deniz-hegemon bir güç olarak kontrollü bir yayılmacılık uygulamıştır. Rusya da benzer denizaşırı yayılmacılığı istemiş ancak buna engel olan coğrafi duvarlarını kıramamıştır. Çin ise denizaşırı yayılmacılık düşüncesi olmayan bir kültürel geçmişe sahip olup bölgesinde etkin olarak kalmayı yeğlemiştir.

⁴⁸ Ünsal; a.g.e., s.67.

⁴⁹ Çolakoğlu; a.g.e., s.179.

⁵⁰ Ünsal; a.g.e., s.60.

⁵¹ Oğan; a.g.e., s.17.

⁵² Ünsal; a.g.e., s.60.

Her üç gücün de ileriye yönelik üretim ve tüketim faaliyetleri için muazzam enerjiye ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Bunlardan Rusya en şanslı konumdadır. Çünkü kendi enerji kaynakları ile böyle bir sorunu gözükmemektedir. Ancak diğer alanlarda da söz sahibi olabilmek ve bunu siyasi alanda öncelikli olarak kullanabilmek için ihtiyacı olduğu mali birikimin önemli bir bölümünü enerji transferiyle elde edecektir. Çin için Ortadoğu'ya bağlı enerji yalıtımından kurtulmak açısından yakındaki Orta Asya kaynakları stratejik öneme sahiptir. Dolayısıyla güç açısından ABD'yi doğrudan karşılayamayacak olan Rusya ile çok yönlü işbirliğine giderek bu dengeyi bozarak enerjinin geleceğinde olacağı iddia edilen Amerikan hegemonyasını kırmaya çalışmaktadır.

İki ülke böyle bir hedefe ulaşmak için ABD'nin sorunlarının zayıf noktası olan kayıplı sıcak çatışmaları körükleyebilirler. Bunu başarabilmeleri için ABD'yi coğrafi şartların nüfus yoğunluğu ile bulunduğu ve doğal etnik grupların rahatlıkla kullanılabileceği, özellikle sıcak savaş geçmişi yeni olan bölgelere yönlendirmeleri beklenmelidir. Son dönemde Ruslar'ın Balkanlar'a yönelik faaliyetleri, ABD ve NATO'yu buradaki belli bir noktaya çekerek Afganistan dışında ikinci bir sıcak çatışma alanı yaratma girişimi olabilir. Bu gerçekleştiği takdirde Orta Asya'da Rusya ve Çin'i rahatsız eden Afganistan Savaşı ülkede bulunan yabancı güçler için yeni zorluklar getirebilir.

Orta Asya'daki enerji mücadelesinin dünya çapında farklı sonuçlar doğurması da mümkündür. Örneğin buradaki doğalgazın patronu gözüken Rusya, deniz aşırı pazarlara bunu kendi ulaştırabilmek için deniz yollarının güvenliğini sağlama açısından yeniden bir deniz gücü olma çabasına girişebilir. Bu da tıpkı Sovyetler Birliği zamanında olduğu gibi ABD'nin deniz egemenliğini baltalayıcı bir gelişmeler zinciri yaratabilir. Diğer yandan sayısal açıdan önemli bir deniz gücüne sahip olan Çin de Rus-Çin ittifakının Pasifik'e açılan doğu kanadını Amerikan-Japon ortaklığına karşı koruyabilir. Kısacası ABD'ye karşı üçüncü güç olarak devreye giren Çin sayesinde batıda manevra alanı kazanan Rusya yeni açılımlara erişirken, doğuda da Çin yakın çevresinde Güney Asya'dan Okyanusya'ya kadar stratejik bir kuşakta kuvvetli bir etki alanı kurabilir. Böylece bu iki ülkenin arasında kalan Orta Asya ise çok kutuplu yeni bir dünya düzeninin istikrarlı enerji eksenini teşkil eder.

KAYNAKÇA:

1. “Enerji Savaşında Kritik Manevralar”, MSI, Sayı: 2008-029, s.59.
2. Aras Bülent; “Amerika-Orta Asya İlişkileri Ve İran’ın Konumu”, Avrasya Dosyası, Cilt:5 Sayı:3, Sonbahar 1999, s.225-243.
3. Atay Mehmet; “21. YY’ın Başlarında Türkiye Ve Orta Asya’nın Yeni Jeopolitik Konumu”, Jeopolitik, Yıl:1 Sayı:2, Bahar-2002, s.37-45.
4. Atay Mehmet; “ABD’nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya’da Jeopolitik Satranç”, Jeopolitik, Yıl:1 Sayı:1, Kış-2002, s.108-114.
5. Çolakoğlu Selçuk; “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği Ve Çin”, Uluslararası İlişkiler, Cilt:1 Sayı:1, Bahar 2004, s.173-197.
6. Evans Graham and Jeffrey Newnham; The Penguin Dictionary of International Relations, London, Penguin Books, 1998.
7. Gürer Mahmut; “Moskova’dan Soğuk Tavrı”, Cumhuriyet/Enerji, Yıl:1 Sayı:2, 26.02.2008, s.20.
8. Hacısalihoglu İ.Yaşar; “Avrasya Zemininde Şangay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye”, Jeopolitik, Yıl:3 Sayı:9, Kış-2004, s.74-76.
9. Karaca Kutay; “Küresel Enerji Stratejileri Karşısında Türkiye’nin Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:5 Sayı:10, Eylül 2007, s.15-33.
10. Kasenov Ömerserik T.; “Orta Asya’da Tehdit Algılamaları ve Bölgesel Güvenlik”, Stratejik Analiz, Cilt:1 Sayı:1, Mayıs 2000, s.57-63.
11. Kılıçbeyli Elif Hatun, “21. Yüzyılda Avrasya Ve Avrasyacılık: Rusya, Çin, İran Ve Türkiye’nin Jeopolitik Yaklaşımları”, Jeopolitik, Yıl:2 Sayı:6, Bahar-2003, s.82-91.
12. Morgenthau Hans; “Politics among Nations”, McGraw-Hill, 1993.
13. Norling Nicklas ve Niklas Swanström; “The Shangai Cooperation Organization, Trade, and Rolaes of Iran, India, and Pakistan”, Central Asian Survey, Vol:26 No:3, September 2007, s.429-444.
14. Oğan Gökçen; “Çin’in Orta Asya’da Nüfuzu Artıyor”, Stratejik Analiz, Ekim 2005, s.16-17.

15. Özpek Burak Bilgehan; “Şangay İşbirliği Örgütü Ve Rusya”, Global Strateji, Yıl:2 Sayı:6, Yaz 2006, s.144-150.
16. Pamir A. Necdet; “Avrasya Boruhatları, Enerji Güvenliği Ve Türkiye”, Jeopolitik, Yıl:2 Sayı:5, Kış-2003, s.100-118.
17. Pamir A. Necdet; “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, Türkiye’nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, İstanbul, Harp Akademileri, 10 Mart 2006, <http://www.asam.org.tr/temp/temp15.pdf>
18. Pamir A. Necdet; “Orta Asya Kafkasya’da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynakları’nın Rolü”, Jeopolitik, Yıl:2 Sayı:7, Yaz-2003, s.100-119.
19. Soylu Hakkı; “Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:5 Sayı:10, Eylül 2007, s.1-14.
20. Şen Şamil, “Avrupa Birliği Enerji Sağlama Güvenliği Stratejisi Ve Türkiye”, Jeopolitik, Yıl:3 Sayı:9, Kış-2004; s.140-145.
21. Trenin Dimitri; “Pragmatic Power”, Jane’s Intelligence Review, Vol: 20 No:01, January 2008, s.32-35.
22. Ünsal Şamil; “Çin Bir askerî Süper Güç Olabilir mi?”, Jeopolitik, Yıl:4 Sayı:16, s.60-69.
23. www.gazprom.ru

